

Janina Florczykiewicz

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Wydział Humanistyczny

Eugeniusz Józefowski

Akademia Sztuk Pięknych im. Eugeniusza Gepperta we Wrocławiu

Warsztat twórczy w pracy z dzieckiem z niepełnosprawnością powstałą w wyniku przewlekłej choroby

Creative workshop in working with a child with disability resulting from chronic illness

Streszczenie: Podjęta problematyka mieści się w obszarze dydaktyki i dotyczy metod stosowanych w pracy z dziećmi z niepełnosprawnością. W tekście zaprezentowano warsztat twórczy pt. „Książka z dziurami” opracowany dla dzieci, u których niepełnosprawność jest wynikiem przewlekłej choroby. Został on przeprowadzony w 1990 roku przez Eugeniusza Józefowskiego (autora warsztatu) w Klinice Dziecięcej w Groningen (Holandia), co pozwoliło na weryfikację przyjmowanych założeń. Rezultat w postaci poprawy nastroju uczestników wskazuje, że warsztat ten realizuje cele ważne w pracy z dzieckiem niepełnosprawnym. Pozwala to stwierdzić, że warsztat twórczy jest efektywną metodą wsparcia.

Słowa kluczowe: pedagogika, niepełnosprawność, warsztat twórczy, edukacja sztuką, metody wsparcia

Abstract: The problem is located in the area of didactics and concerns methods used in working with children with disabilities. In the text was presented the creative workshop entitled „The book with holes” developed for children of which disabilities is the results of chronic illness. It was conducted by Eugeniusz Józefowski in 1990, at the Children's Clinic in Groningen (the Netherlands). The result of improving the mood of the participants indicates that this workshop is carrying out goals that are very important for children with disabilities. This allows to say, that the creative workshop is an effective method of support.

Keywords: pedagogics, disability, creative workshop, education by art, methods of support

Warsztat twórczy jako metoda rozwoju podmiotowego

Warsztat twórczy to metoda wypracowana na bazie działań określanych akcjami plastycznymi, których rozwój i upowszechnienie w pracy z drugim człowiekiem związane jest z działalnością grupy pARTner, przypadającą na lata 80. XX wieku [Florczykiewicz, Józefowski, 2011, s. 48]. Akcje plastyczne stanowiły działania grupowe, zaplanowane przez artystę, ich celem było inicjowanie doświadczenia uczestników na bazie kreacji plastycznej. Owo doświadczenie będące wynikiem niepowtarzalnej sytuacji tworzonej w aran-

zowanych przez artystę działaniach obejmowało zarówno poznanie (wiedzę), jak i emocje, było „pogłębionym przeżywaniem świata”, prowadzącym do „przewartościowania dotychczasowego obrazu rzeczywistości” i uaktywnienia postawy twórczej [Józefowski, 2012, s. 13-14]. Przyjmowano, że doświadczenie uczestnika tych działań wspiera/inicjuje rozwój podmiotowy.

W warsztacie twórczym zakłada się, analogicznie do założeń przyjmowanych przy akcji plastycznej, że inicjowane w nim doświadczenia wpływają na rozwój podmiotowy, natomiast w odróżnieniu od akcji warsztat posiada ściśle określoną strukturę, wyznaczającą zarówno zakres aktywności podejmowanej na określonym etapie działania, jak i ściśle przypisane jej cele. Kluczową jednak cechą warsztatu twórczego jest osadzenie w sztuce, które wyraża się w jego zamyśle i formie: „Warsztat twórczy ujmowany jako realizacja artystyczna w obszarze sztuki współczesnej (...) jest symultanicznym działaniem kilku osób przy kreacji plastycznej, ukierunkowanym na intensyfikację podmiotowego doświadczenia (...) sytuacją artystyczną aranżowaną przez artystę, procesem organizującym pole estetyczne...” [Józefowski, Florczykiewicz, 2015, s. 39-40]. Fakt ten implikuje konieczność rozpatrywania edukacyjnego wymiaru warsztatu twórczego w kontekście terapeutycznych właściwości sztuki, a ściślej procesu kreacji w sztuce. Tak więc zakładany w warsztacie rozwój podmiotowy jest inicjowany za pośrednictwem mechanizmów towarzyszących kreacji wizualnej, a nie, co należy podkreślić, poprzez właściwości usprawniania czy tworzenia wypowiedzi wizualnej za pośrednictwem czynności rysowania, malowania czy konstruowania obiektów plastycznych realizowanych w działaniach pedagogicznych¹.

Edukacyjne implikacje warsztatu twórczego wynikają z jego ukierunkowania na inicjowanie doświadczenia podmiotowego, które intensyfikuje rozwój. Warsztat twórczy jest dedykowany do pracy grupowej z osobami w różnym wieku (dzieci, młodzieży, dorosłych) i dotkniętymi różnymi problemami (defycytami, chorobami, zaburzeniami) czy nieprzystosowanych społecznie, koncepcja warsztatu jest zdeterminowana potrzebami uczestników warsztatu. Charakter potrzeb uczestników warsztatu wyznacza ostateczną koncepcję.

Dla pracy z osobami z niepełnosprawnością istotnym obszarem stają się nie tylko cele powiązane z samopoznaniem, budowaniem poczucia własnej

¹ W literaturze dotyczącej arteterapii nader często spotyka się nieuprawnione zaliczanie działań opartych na ekspresji plastycznej lub posługiwaniu się technikami plastycznymi w obszar sztuki, co naszym zdaniem wynika z niezrozumienia istoty sztuki, jej terapeutycznego i pedagogicznego aspektu, a skutkuje deprecjonowaniem jej wartości.

wartości, ale też te związane z podwyższaniem nastroju, wpływające na kształtowanie dobrostanu emocjonalnego - warsztat twórczy zapewnia ich realizację².

Zastosowanie warsztatu twórczego w pracy z dziećmi przewlekle chorymi

Przykładem pracy metodą warsztatu twórczego z osobami z niepełnosprawnością jest „Książka z dziurami”. Warsztat ten został przeprowadzony przez Eugeniusza Józefowskiego w Klinice Dziecięcej w Groningen (Holandia) w 1990 roku, przy udziale Bena Schasfoort – holenderskiego rzeźbiarza i pedagoga, który pełnił rolę tłumacza. Warsztat był dedykowany hospitalizowanym tam dzieciom, ciężko i przewlekle chorym, stąd jego koncepcja była warunkowana ich potrzebami.

Przyjmując definicję rekomendowaną przez Światową Organizację Zdrowia (WHO) przez niepełnosprawność należy rozumieć: „ograniczenie lub brak zdolności do wykonywania czynności w sposób lub w zakresie uważanym za normalny dla człowieka, wynikające z uszkodzenia i upośledzenia funkcji organizmu” [Wilmowska, <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/niepelnosprawnos;3947453.html>]. Niepełnosprawność może być zatem wynikiem czasowej utraty sprawności spowodowanej chorobą - tak też stało się w przypadku uczestników omawianego warsztatu. Dzieci „przyjechały na elektrycznych wózkach lub na łózkach i były podłączone do medycznych aparatów. Stan niektórych dzieci był bardzo ciężki. Wiele przebywało stale z rodzicami” [Józefowski, 2009, s. 8] lub opiekunami, którzy stali się mimowolnymi uczestnikami warsztatu.

Przewlekła choroba oprócz skutków fizycznych wywołuje negatywne skutki emocjonalne, które są nie mniej dotkliwe i trudne do złagodzenia. Dzieci nią dotknięte cechuje wzmożone pobudzenie wewnętrzne połączone z nieśmiałością emocjonalną, mogą reagować nadmiernie lęklivo lub impulsywnie, mają trudności w komunikacji uczuciowej, a ponadto wykazują tendencje do autokarania i samoobwiniania się [por. Pilecka, 1998]. Choroba przewlekła wpływa deprymująco na zaspokojenie potrzeb dziecka, szczególnie potrzebę radości życia i aktywności fizycznej³ [Ostrowski, 1995].

² Opis mechanizmów powiązanych z realizacją tych kategorii celów w warsztacie twórczym został zamieszczony w monografiach: E. Józefowski, J. Florczykiewicz, 2015, *Warsztat twórczy jako okazja rozwoju podmiotowego w przestrzeni sztuki*, Jaks, Wrocław; J. Florczykiewicz, E. Józefowski, 2011, *Arteterapia w edukacji i resocjalizacji. Wybrane działania arteterapeutyczne i studia empiryczne*, Wydawnictwo UPH, Siedlce.

³ Potrzeby dzieci podaję za: T. Ostrowski, 1995, *Potrzeby psychiczne z dzieci chorych somatycznie*, Kraków.

W świetle powyższych danych istotnym staje się złagodzenie napięcia i lęku, czemu służy odwrócenie uwagi i podwyższanie nastroju. Celem zaplanowanych działań było zatem podwyższenie nastroju dzieci i oderwanie ich od myślenia o chorobie i cierpieniu. Zamysłem towarzyszącym tworzeniu koncepcji warsztatu stało się zaferowanie aktywności nieznannej, nietypowej, wzbudzającej ciekawość, a ponadto atrakcyjnej. Obiektem plastycznym realizowanym podczas warsztatu była książka artystyczna. Wybór ten związano z atrakcyjnością proponowanego działania, ale przede wszystkim został podyktowany ograniczeniami aktywności ruchowej uczestników.

Etapy działania warsztatowego obejmowały: (1) wybór i przygotowanie materiału do kreacji, (2) trening wyobraźniowy, (3) kreację plastyczną, (4) omawianie prac. Autorska koncepcja warsztatu twórczego [zob. Józefowski, 2012] została poszerzona o etap wyboru materiału do kreacji, który w przypadku tego warsztatu miał kluczowe znaczenie. Na początku spotkania dokonano przeglądu kartek przygotowanych przez artystę prowadzącego warsztaty, które miały stać się tworzywem książki. Kartki wykonane były z grubej tektury w różnych kolorach, każda z nich została przekształcona poprzez wycięcie, wydarcie lub wypalenie dziur w różnych układach. Każda była inna, a ich liczba przewyższała liczbę uczestników warsztatu. Dzieci miały wybrać jedną kartę emocjonalnie im najbliższą, tj. taką, z którą identyfikują swoje aktualne samopoczucie [tamże]. Podziurawione karty, zgodnie z zamysłem autora warsztatu, miały być metaforycznym odniesieniem do psychofizycznego stanu dzieci wywołanego chorobą, wybór był symbolicznym przeniesieniem ich aktualnej identyfikacji tożsamościowej (powiązanej chorobą i jej konsekwencjami dla podmiotu) w rzeczywistość wizualną.

Po dokonaniu wyboru odbył się trening wyobraźniowy. Jego celem było zainicjowanie wyobrażenia harmonii i pełni, które miało odwrócić uwagę od choroby i bólu oraz wywołać przyjemne myśli - w konsekwencji miało to podwyższyć nastrój uczestników. Dzieci zostały poproszone o zamknięcie oczu i skupienie się na wyobrażeniach (obrazach), jakie pojawiały się w wyniku wypowiedzianego przez artystę tekstu. Trening był prowadzony w języku polskim i tłumaczony przez Bena, zdanie po zdaniu, na język holenderski, co potęgowało atmosferę tajemniczości i odczucie ważności zainicjowane podczas wyboru kart.

Zadanie uczestników polegało na plastycznym przetworzeniu wybranej kartki w taki sposób, aby oddawała ich optymistyczny nastrój wywołany w treningu wyobraźniowym. Dzieci miały do dyspozycji narzędzia do rysowania, cięcia i klejenia. Sposób przekształcania był dowolny - mogły rysować, pisać, giąć, itp. Ze względu na ograniczoną sprawność ruchową chorych dzieci

w przekształceniu kart pomagały im opiekujące się nimi osoby (opiekunowie medyczni lub rodzice), w wielu przypadkach dzieci udzielały tylko instrukcji. Obserwacja tych działań i relacji zachodzących podczas kształtowania kart ukazała, że był to proces niezwykle ważny dla dzieci. Świadczyły o tym ich wypowiedzi podczas pracy. W powstałych pracach uderzała przede wszystkim szczerłość i otwartość wypowiedzi.

Na koniec karty zostały złożone w przygotowanym wcześniej przez artystę etui zyskując w ten sposób zamierzoną formę książki artystycznej, która stała się własnością szpitala.

Warsztat nie tylko pozwolił chorym dzieciom na oderwanie się od myśli o cierpieniu, jego zaletą było zaproponowanie innej, niecodziennej dla nich aktywności. Jej charakter pobudzał wyobraźnię i kreatywność, które wywołując emocje pozytywne⁴ stały się wartością dodaną warsztatu.

Podsumowanie

Forma jednospotkaniowa warsztatu, która jest jednorazowym działaniem ukierunkowanym na określony cel, nie daje możliwości realizacji celów w postaci budowania poczucia własnej wartości, podwyższania samooceny, czy kształtowania dobrostanu emocjonalnego, rozumianego jako długotrwałe utrzymujące się pozytywne samopoczucie, stanowiące wynik występowania stabilnej emocjonalności w dłuższym okresie czasu, niepodatny na chwilowe zmiany nastroju czy gwałtowne afekty, ale z pewnością może być ich początkiem [Diener, Lucas, 2005].

Opisany warsztat miał realizować cel doraźny związany z poprawą nastroju, nie zakładano utrzymywania się w czasie uzyskanych rezultatów. Znaczenie tej realizacji należy raczej rozpatrywać w kategoriach pilotażu ukierunkowanego na rozpoznanie jej efektywności. Obserwacja, towarzyszących działaniom, reakcji dzieci oraz ich wypowiedzi wskazują jednoznacznie na realizację zamierzonych celów. Pozwala to na sformułowanie wniosku, że forma warsztatu twórczego jest efektywnym sposobem podwyższania nastroju dzieci ciężko i przewlekle chorych, pozwalającym im na doświadczenie radości, której źródłem jest kreatywne działanie. W związku z tym można założyć, że cykliczna realizacja warsztatów twórczych ma szansę przyczynić się do pod-

⁴ T. Kocowski (1991) nazywa emocje towarzyszące procesowi twórczemu filokreatywnymi, zaliczając do nich zaciekawienie, radość, sympatię interpersonalną i inne emocje pozytywne, a ich rolę wiąże z tworzeniem nowych pomysłów.

wyższenia dobrostanu emocjonalnego, ograniczając tym samym doświadczaną traumę, poczucie bezsensu życia czy lęk.

Zgodnie z ustaleniami poczynionymi na początku warsztatu nie stworzono dokumentacji fotograficznej z jego przebiegu, nie sfotografowano również powstałego obiektu, ze względu na osobiste treści, stąd tekst nie zawiera dokumentacji załączanej zwykle przy opisie działań warsztatowych.

Bibliografia

- Diener E., Lucas R., 2005, *Dobrostan emocjonalny*, [w:] M. Levis J. Haviland-Jones (red.), *Psychologia emocji*, GWP, Gdańsk.
- Florczykiewicz J., Józefowski E., 2011, *Arteterapia w edukacji i resocjalizacji. Wybrane działania arteterapeutyczne i studia empiryczne*, Wydawnictwo UPH, Siedlce.
- Józefowski E., Florczykiewicz J., 2015, *Warsztat twórczy jako okazja rozwoju podmiotowego w przestrzeni sztuki*, JAKS, Wrocław.
- Józefowski E., 2012, *Możliwości zastosowania akcji plastycznych w klasach początkowych*, [w:] E. Józefowski E., A. Stefańska, M. Szabelska-Holeksa, *O arteterapii, edukacji i sztuce - teksty rozproszone i niepublikowane*, Wydawnictwo UAM, Poznań.
- Kocowski T., 1991, *Aktywność twórcza człowieka. Filogeneza. Funkcja. Uwarunkowania*, [w:] H. Sęk, A. Tokarz, *Szkice z teorii twórczości i motywacji*, SAWW, Poznań.
- Ostrowski T., 1995, *Potrzeby psychiczne u dzieci chorych somatycznie*, Kraków.
- Pilecka W., 1998, *W chorym ciele zdrowy duch*, „Charaktery”, nr 6.

Źródła internetowe:

- Wilmowska A., *Niepełnosprawność*, [w:] *Encyklopedia PWN*,
<http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/niepelnosprawnos;3947453.html>
[dostęp: 27.05.2017].